

PRO MEMORIA

**Tadeusz Jałmużna (1939–2006)
– działalność i kierunki badań
historyczno-oświatowych**

Tadeusz Jałmużna urodził się 3 listopada 1939 r. w miejscowości Kolonia Łaznów (woj. łódzkie), zmarł w tej samej miejscowości 23 września 2006 r. Wywodził się z rodziny chłopskiej. Ojciec, Jan, prowadził gospodarstwo rolne i pracował na kolei, matka, Irena z domu Wilczek – zajmowała się domem i wychowywaniem jedyne dziecko.

Do szkoły podstawowej T. Jałmużna uczęszczał w Łaznowie. Po jej ukończeniu w 1957 r., kształcił się w Liceum Pedagogicznym, a następnie w Studium Nauczycielskim w Piotrkowie Trybunalskim.

W 1960 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, uzyskując w 1965 r. na podstawie pracy pt. *Walka nauczycielstwa o szkołę polską w Królestwie Polskim w końcu XIX i na początku XX wieku* tytuł magistra pedagogiki.

Pracę zawodową rozpoczął jako nauczyciel języka polskiego w szkole podstawowej w Łodzi (1957–1958). Po studiach uniwersyteckich, w tym samym charakterze, zatrudnił się w liceum ogólnokształcącym oraz w poradni wychowawczo-zawodowej w Łodzi. W październiku 1968 r. na stałe związał się z Uniwersytetem Łódzkim, gdzie kolejno zajmował stanowiska: asystenta (1968–1973), adiunkta¹ (1973–1985), docenta² (1985–1990),

¹ Pracę doktorską przygotował pod kierunkiem prof. Eugenii Podgórskiej nt. *Tajne nauczanie w Łodzi w województwie łódzkim w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*. Jej obrona odbyła się na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w 1973 r.

² Stopień doktora habilitowanego uzyskał na podstawie pracy pt. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych* na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w 1983 r.

profesora nadzwyczajnego (1990–2001), profesora zwyczajnego³ (2001–2006).

W 1984 r. T. Jałmużna objął na Uniwersytecie Łódzkim funkcję kierownika Zakładu Historii i Teorii Wychowania, a od 1991 r. kierownika Katedry Historii Wychowania i Pedeutologii. Jako przełożony przywiązywał wielką rolę do rozwoju naukowego swoich pracowników, inspirując, zachęcając i stwarzając merytoryczno-organizacyjne warunki do podejmowania przez nich wyzwań na drodze do osiągnięcia kolejnych stopni w karierze zawodowej. W rezultacie tak prowadzonej polityki kadrowej trzech pracowników obroniło prace doktorskie, a kolejnych czterech pozytywnie zakończyło przewody habilitacyjne⁴. Należy nadmienić, że T. Jałmużna był promotorem 10. dysertacji doktorskich pisanych przez asystentów kierowanej przez Niego Katedry, pracowników z innych wydziałowych jednostek naukowych oraz osób spoza Uniwersytetu Łódzkiego. Tematyka prac dotyczyła głównie problemów wychowania i opieki, kształcenia nauczycieli oraz myśli pedagogicznej i działalności uznanych pedagogów⁵.

Wyrazem zaufania i docenienia przez społeczność akademicka kompetencji merytorycznych oraz umiejętności organizacyjnych był wybór Jego osoby na urząd dziekana Wydziału Nauk o Wychowaniu, który sprawował w latach 1996–1999. Wcześniej współkierował w randze prodziekana Wydziałem Filozoficzno-Historycznym (1987–1991) i Wydziałem Nauk o Wychowaniu (1991–1996).

---

³ Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymał w 2000 r.

⁴ W kolejności stopnie doktora uzyskali: Iwonna Michalska, Nella Stolińska-Pobralaska i Beata Szczepańska, natomiast stopnie doktora habilitowanego uzyskali: Wiesława Leżańska, Sławomir Sztobryn, Grzegorz Michalski i Mirosława Zalewska-Pawlak.

⁵ Iwonna Michalska, *Czasopisma Związku Nauczycielstwa Polskiego dla dzieci w okresie Drugiej Rzeczypospolitej* (1991); Ewa Łatacz, *Recepcja teorii pedagogicznej Marii Montessori w Polsce w latach 1912–1939* (1994); Anna Pikała, *Kształcenie nauczycieli wychowania muzycznego w wybranych uczelniach wyższych w Polsce w latach 1945–1990* (1996); Nella Stolińska-Pobralaska, *Zakładowe formy opieki całkowitej nad dzieckiem w Łodzi w Drugiej Rzeczypospolitej* (1999); Beata Szczepańska, *Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919–1939* (2000); Ewa Wiśniewska, *Kształcenie, doszkolenie i doskonalenie nauczycieli w Płocku w okresie międzywojennym i po 1945 roku* (2000); Grażyna Sztanke, *Obraz rodziny w polskich czasopismach pedagogicznych i psychologicznych 1945–1990* (2000); Agnieszka Zientarska, *Szkoła i nauczyciel w polskiej literaturze pięknej w latach 1864–1918* (2002); Edward Wieczorek, *Działalność biskupa Michała Klepacza w zakresie teorii i praktyki pedagogicznej* (2002); Dorota Depczyńska, *Poglądy i działalność pedagogiczna Natalii Han-Ilgiewicz* (2005).

Przeszło 20 lat (1984–2006) T. Jałmużna redagował czasopismo naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, początkowo pod nazwą „Folia Paedagogica et Psychologica”, później „Folia Paedagogica”, a następnie „Łódzkie Studia Pedagogiczne”. Wchodził również w skład redakcji innych periodycznych wydawnictw naukowych: Rady Redakcyjnej „Biuletynu Historii Wychowania” – organu naukowego Towarzystwa Historii Edukacji, Kolegium Redakcyjnego „Życia Szkoły”, Rady Wydawniczej „Przeglądu Edukacyjnego”, Komisji Wydawniczej przy Łódzkim Towarzystwie Naukowym.

Niezależnie od działalności redaktorskiej T. Jałmużna uczestniczył w pracach organizacji naukowych. Był członkiem zwyczajnym Łódzkiego Towarzystwa Naukowego (1985–2006), członkiem-założycielem Towarzystwa Historii Edukacji (2000–2006), członkiem (1999–2002), a następnie przewodniczącym (2003–2006) Komisji Badań nad Pojednáv Łódzkiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk.

Szczególne miejsce w działalności naukowej T. Jałmużny zajmowała współpraca ze słoweńskim Instytutem Pedagogiki w Lublanie. Z Jego inicjatywy, od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w., interdyscyplinarny zespół badawczy przygotowywał rozprawy, które ukazywały różne obszary i rejony oświaty w obydwu państwach zarówno w wymiarze historycznym, jak i współczesnym⁶. Partnerzy słoweńscy tak wspominają wieloletnią kooperację: „Tadeusz kochał Lublanę, cieszył się zawsze z naszych spotkań i my wszyscy mieliśmy okazję wiele się od Niego nauczyć. Do współpracy naukowej na konferencjach i sympozjach, na których się spotykaliśmy, odnosił się zawsze z wielkim entuzjazmem i szacunkiem, które dobrze świadczyły o długiej polskiej tradycji uniwersyteckiej. Był nam zawsze bliski i jako uczony, i jako człowiek”⁷. T. Jałmużna odbywał również liczne zagraniczne podróże do ośrodków akademickich w Austrii, Niemczech, Czechosłowacji, na Litwie i Słowacji.

Ważnym obszarem pozauniwersyteckiej aktywności T. Jałmużny było zaangażowanie w pracach instytucji, które rozstrzygały o perspektywach i kształcie praktyki kształcenia nauczycieli. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. przewodniczył Radzie Programowej ds. Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli przy Wojewodzie Łódzkim, pełnił funkcję konsultanta naukowego w Kolegium Nauczycielskim w Zgierzu i Płocku. W przypadku tej ostatniej

⁶ *Pedagogika wczesnoszkolna i kształcenie nauczycieli w Polsce i Słowenii*, Łódź 1998, ss. 242; *Vloga pedagoške teorije v šolskih reformah na Poljskem in v Sloveniji*, „The School” 2000, nr XI, ss. 158; *Invenšolska dejavnost učiteljev*, Ljubljana 2004, ss. 144.

⁷ List kondolencyjny z Instytutu Pedagogiki w Lublanie (w posiadaniu autora).

placówki odegrał istotną rolę w przekształceniu jej w 1999 r. w Państwową Wyższą Szkołę Zawodową.

Za swoją działalność naukową, dydaktyczną, organizacyjną i społeczną T. Jałmużna wielokrotnie był wyróżniany odznaczeniami państwowymi, resortowymi i lokalnymi. Otrzymał m. in.: Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal Uniwersytetu Łódzkiego „W Służbie Społeczeństwa i Nauki”, Honorową Odznakę Miasta Łodzi, Honorową Odznakę za Działalność w Województwie Piotrkowskim.

W badaniach naukowych w zakresie historii edukacji T. Jałmużna koncentrował się na kilku obszarach tematycznych, wydając łącznie przeszło 200 pozycji, w tym publikacje zwarte, rozprawy i artykuły.

W latach siedemdziesiątych XX w., przygotowując pod kierunkiem prof. E. Podgórskiej rozprawę doktorską, podjął szerokie poszukiwania źródłowe, których przedmiotem uczynił problem oświaty, nauki i kultury na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej. W wyniku wieloletnich kwerend ukazał różnorodność form konspiracyjnej działalności oświatowej i kulturalnej, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki tajnego funkcjonowania szkolnictwa powszechnego oraz podziemnego szkolnictwa średniego w Łodzi i województwie łódzkim⁸.

Poważne miejsce w badaniach T. Jałmużny zajmowała problematyka nurtów i kierunków w pedagogice XX w. W publikacjach z tej dziedziny przedstawiał praktykę edukacyjną okresu Drugiej Rzeczypospolitej, wykazując, jak daleki i rozległy wpływ na nią miały poglądy i koncepcje przedstawicieli zagranicznej i polskiej myśli pedagogicznej, zorientowanych na reformowanie oświaty w oparciu o założenia tzw. szkoły pracy⁹.

---

⁸ *Formy walki oświatowo-kulturalnej w województwie łódzkim w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Rocznik Łódzki” 1970, t. XIV, s. 139–148; *Martyrologia nauczycieli województwa łódzkiego w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, *ibidem*, 1972, t. XVI, s. 323–388; *Działalność oświatowo-kulturalna harcerstwa na ziemi łódzkiej w latach 1939–1945*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1977, S. I, z. 13, s. 75–84; *Tajne nauczanie na ziemi łódzkiej w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977, ss. 275.

⁹ *Aktualność koncepcji pedagogicznych Henryka Rowiada*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1977, S. I, z. 21, s. 15–22; *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i doszkalać nauczycieli szkół powszechnych*, Łódź 1983, ss. 328; *Poglądy na nauczanie i wychowanie w polskiej pedagogice „szkoły pracy” w okresie II Rzeczypospolitej*, „Łódzkie Zeszyty Historyczne” 1986, z. 7, s. 5–40; *Pozaszkolna działalność nauczycieli szkół powszechnych na*

Inny teren naukowych dociekań T. Jałmużny stanowiły studia nad łódzkimi szkołami i instytucjami kształcenia nauczycieli w Druhej Rzeczypospolitej i w okresie Polski Ludowej. W ich wyniku trwale wprowadził do historiografii historyczno-oświatowej wiedzę o przeszłości szkół powszechnych i średnich, dziejach Wyższej Szkoły Pedagogicznej, funkcjonowaniu i działalności zakładów kształcenia nauczycieli: seminarium nauczycielskiego, liceum pedagogicznego, studium nauczycielskiego i kolegium nauczycielskiego¹⁰.

W kręgu zainteresowań badawczych T. Jałmużna pozostawały również biografie pedagogów i działaczy oświatowych, którzy odegrali istotną rolę w dziejach szkolnictwa i edukacji. Opracowując sylwetki Jerzego Ostrowskiego, Stefani Kuropatwińskiej i Stanisława Mariana Dobrowolskiego, ukazał różne obszary ich dydaktycznej i wychowawczej aktywności oraz wkład, jaki wnieśli do rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej¹¹.

W całym okresie swojej działalności naukowej T. Jałmużna inicjował wiele projektów badawczych, w których uczestniczyli nie tylko łódzcy historycy wychowania, ale również z innych ośrodków badawczych w kraju. Ich tematyka z jednej strony obejmowała problemy dziejów szkolnictwa i kształcenia nauczycieli, z drugiej natomiast podstawowe zagadnienia metodologii badań historyczno-oświatowych. Rezultaty zespołowych prac w tych zakresach opublikowane

---

wsł w latach 1918–1939, „Acta Universitatis Lodzensis” 1987, Folia paedagogica et psychologica 17, s. 351–382; Wpływ „nowego wychowania” na nauczanie języka polskiego, [w:] Stan i potrzeby badań nad oświatą i wychowaniem w Królestwie Polskim w latach 1815–1915, red. R. Kucha, K. Poznański, Lublin 1989, s. 339–347; Polska „szkoła pracy” w pedagogice międzywojennej, [w:] Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej, red. K. Poznański, Lublin 1991, s. 147–159.

¹⁰ I Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika w Łodzi, [w:] Z dziejów Liceum im. M. Kopernika w Łodzi, red. E. Podgórska, Łódź 1973, s. 7–78; Szkolnictwo specjalne w Łodzi do 1939 roku, Łódź 1993, ss. 96 (współautor); Łódzkie czasopisma szkolne w latach międzywojennych, Łódź 1998, ss. 125; Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku. Tradycja i współczesność łódzkich szkół średnich, Łódź 2002, ss. 353 (redaktor); Z dziejów akademickiej Łodzi. Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1946–1956, Łódź 1996, ss. 127; Studia nauczycielskie w Polsce w latach 1984–1992, [w:] Oświata, tradycje i współczesność, red. J. Kwiatek, F. A. Marek, Opole 1999, s. 69–80; Zakłady kształcenia nauczycieli w Łodzi w latach 1918–1998, Łódź 2001, ss. 526.

¹¹ Stefania Kuropatwińska – pedagog ziemi łódzkiej, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1979, S. I, z. 45, s. 95–104; Kierunki aktywności pedagogicznej Jerzego Ostrowskiego, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego” 1980, Pedagogika. Historia Wychowania nr 10, s. 83–98; Stanisław Marian Dobrowolski – pedagog i oświatowiec 1883–1978, Łódź 1992, ss. 86.

zostały w wydawnictwach zbiorowych, które na trwałe weszły do dorobku historii wychowania w Polsce¹².

T. Jałmużna był osobą znaną i szanowaną nie tylko w środowisku Uniwersytetu Łódzkiego. Miał zawsze czas dla wszystkich, którzy prosili Go o radę i pomoc. Przejawiał z troską sprawami osobistymi swoich pracowników i ich rodzin. Był nie tylko szefem, ale także przyjacielem, mądrym „ojcem”, a przede wszystkim dobrym człowiekiem.

GRZEGORZ MICHALSKI
Uniwersytet Łódzki

---

¹² *Problemy pedeutologiczne w polskiej teorii pedagogicznej*, Łódź 1987; *Kształcenie i doksztalcenie nauczycieli szkół podstawowych (elementarnych) w Polsce w XVIII–XX wieku*, Łódź 1989; *Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi. Tradycje i współczesność łódzkich szkół średnich*, Łódź 2002; *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, Łódź 1993 (współredakcja z Iwoną Michalską i Grzegorzem Michalskim); *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, Kraków 2004 (współredakcja z Iwoną Michalską i Grzegorzem Michalskim).